

ACC. N:R M. 14712:1-81.

Landskap: *Västergötland* Upptecknare: *Arvid Johansson, Heid*
 Härad: *Kind* Berättare: *x " "*
 Socken: *Ö. Förlunda* Berättarens yrke: *kyrkovaktmästare*
 Uppteckningsår: *1959* Född år *1902* i *Ö. Förlunda*

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

*x även Per Jo-
hansson, f. 1882
är sagoman till
en del av uppt.
Se uppt. bladens
bakom!*

När den nya tiden kom till bygden. s. 1-81.

LUF 73

huf:73
1.När den nya tiden kom till bygden. L.U.F. 73.Enskilda personer, som föregångsmän i bygden.

På 1880 talet fanns här några stycken enskilda personer, som verkade, som föregångsmän inom textilindustrins område. De slutade med denna verksamhet, när de var förgamla och det var ingen efter dem här på platsen, som fortsatte deras verksamhet. Denna verksamhet upphörde i slutet av 1800 och början till 1900 talet. Den ene av dessa industrier hade fast verksamhet, alltså fast anställt folk, som arbetade på en bestämd plats. Det var ett spinneri och ett färgeri. All vävnad, det var i regel vadmal, som vävdes, förutom en eller två anställda väverskor, vävdes på bygden. Denne företagare hade inga barn, hans närmaste släktingar och arvtagare var syskonbarn. Dessa arvtagare var då intresenter i dåvarande Mölneby aktiebolag. Dessa var ej intresserade av denna verksamhet. De gamla talar om att största orsaken till detta torde vara, att de i denna industri såg en konkurent om arbetskraften, som de denna tid ograverat ville ha till sitt jordbruks och skogsdrift. Den andra industrimannen var en vävnadsförläggare. Han hade eget färgeri

2.

och lagerlokal samt kontor med fast anställd personal. All vävnad skedde på bygden, både här i socknen och i grannsocknarna. Orsaken till denna rörelses upphörande var att man ville ha vävnaden på ett ställe, alltså till en fabriksbyggnad. Han hade döttrar som var gifta med fabriksföretagare i borås. När han själv gick bort, började de att upphöra med rörelsen undan för undan, den överflyttades till Borås.

Nyheter, som kommit med inflyttat folk.

På olika områden torde vissa nyheter ha införts hit, genom inflyttade personer. Två stycken jordbruksförvaltare, som var på Mölneby den ene i slutet på 1800 talet, den andra i början på 1900 talet var båda från Skåne. De torde på jordbrukets omtåde ha infört vissa nyheter hit. En till socknen inflyttad lärare, var den första, som gjorde propaganda och arbetade för nykterhetsrörelsens sak. En annan, också från annan ort inflyttad lärare, var den första här som propagerade för trädgårdsskötsel. Ännu finns här på orten många fruktträd m, m, som vittnar om hans nit på detta område.

Upphörandet med avlöningar in natura.

I en viss mån, fast i mycket liten skala, förekommer avlöning ännu in natura. Men detta får i så fall mera betraktas som en byteshandel. Som exempel vill jag nämna, en person som hos en lantbrukare har i dennes skog huggit och rensat upp ved, som han skall använda för eget behov. Om han frågar lantbrukaren vad han skall ha för veden, kanske denna då svarar, ja den är väl ej mer värd än arbetet men vill du göra ett dagsverke i slåttern eller skörden så är det bra. Som jag förut nämnde, är det ej mycket med sådant längre, men det kan förekomma. Lantarbetarna eller som det hette förut, statarna, hade en del, i äldre tid den största delen av sin avlöning in natura. Det var fri jord att sätta potatis på, en viss kvantitet, en viss kvantitet av råg, havre, mjölk och i vissa fall vete även korn. Detta avlöningssystem är numera helt försvunnit, lantarbetarna har blott kontantlön. Det var i slutet av 30 talet, som detta upphörde. Detta torde mycket vara en följd av fackföreningen, som bland annat också arbetade för att lantarbetarna skulle befrias från detta, mera slaviska system. Innan den tiden ingick också fri husvära i en statares avtal, även detta är numera borta, lantarbetaren får betala för sin bostad.

Den första fasta handelsboden.

Den första fasta handelsboden här på platsen, var på ett skogstorp, som heter Kvarnåsen. Angående denna affär har jag förut gjort fullständiga uppteckningar. Något ändrade och förbättrade levnads vanor, torde den ha medfört, men troligen ganska litet. Förut var det de s, k, göteborgsfararna, som allmänheten bytade varor med. Bytade tror jag är ganska rätt benämning, för fläsk, kött, vilt, ull smör m, m, bytade man sig till fotogen, sill, snus m, m. De första fasta lanthandlarnas affärer var i stort desamma. Bytesaffärerna var i stort sett lika. Den fasta affären hade väl något, men ej de första åren, så särskilt många flera varor än vad göteborgsfararna brukade att ha. Allmänheten hade dock den fördelen av en fast affär att de kunde gå dit när de ville. Göteborgsfararna fick man passa på när de gjorde sin resa, sälja sina produkter till dem och bestämma vad man skulle ha igen. Om den fasta affären ej medförde några nämnvärda ändringar i levnadsvanorna, medförde den för allmänheten, dock en ganska stor förbättring. Man kunde gå till handelsboden den dag man ville, var man utan mat, vilket ofta var fallet denna tid, kunde kanske handlaren bevekas att lämna kredit

Om bystämma har förekommit eller har förekommit i mannaminne.

Bystämma har givetvis förekommit här i äldre tid, liksom aller annanstans. Någon bystämma har dock ej förekommit, som någon nu levande kan minnas. Här i byn har troligen ej någon bystämma förekommit sedan 1826. Storskiftet påbörjades här 1826 och avslutades ej helt förrän 1843. Det var vissa överklagningar angående lantmäteriet, som fördröjde dess avslutning. Mellan dessa år, som lantmäteriet pågick, har troligen också bystämma förekommit. Den jord och slätterängar m, m, som byarna före storskiftet ägde gemensamt, var alltid föremål för bystämma. Berättaren omtalar att hans förfäder talat om att bystämma förekom under denna tid. De ägde nämligen en av de gårdar, som tillhörde ett skifteslag. Orsaken till att bystämmerna upphörde, var väl troligen mer än en. En orsak var, att sedan storskiftet var färdigt och man sedan blivit tilldelad var och en sina ägor, vad som gäller både inägor och skog behövde man ej gemensamt bestämma över när vårbruk, slätter, skörd m, m, skulle påbörjas. Samma var förhållandet med skogsallmänningarna, om något skulle huggas, svedjas och tillsyn av gärdesgårdar

6.5

och beslut när den gemensamma betesgången för djuren skulle börja. Med upphörandet av den ~~gemensamma~~ ^{gemensamma} äganderätten till allmänningarna försvann också mycket av underlaget till de gemensamma bystämmorna. Något åldermansgille kan jag ej göra några uppteckningar om. Berättaren tror att åldersmannen för denna by, bott på gården Stommen. Denna gård är den största här i byn. Berättarens mor mor och hennes man ägde Stommen, när storskiftet förrättades. Lantmätarna bodde på denna gård under tiden som förrättningen pågick. Alla bystämmor angående storskiftet, hölls på denna gård.

Vart har byhandlingarna tagit vägen.

Ja, det skulle varit roligt att kunnat svara på denna sak. Från de gamla bystämmorna, har varken berättaren eller jag hört omtalas att någon sett eller hört omtalas, några efterlämnade papper. Själv tror jag också att det ej har funnits många sådana. För så långt tillbaka i tiden, som dessa förekom, var det väl blott ett fåtal, som var skrivkunniga. Det var väl heller ej nödvändigt med protokoll från dessa stämmor. Bestämmelserna som gjordes gällde blott dem själva, de kunde väl ej vara skyldiga att visa skriftligt

till myndigheterna, om dessa sammanträden. I den gamla tiden gällde också det sagda ordet, lika mycket, som det skrivna gör i dag. Lantmäterihandlingarna, angående storskiftet för kyrkbyn här, finns hos Per Johansson. Jag skulle tro att det ej är alla skrivna handlingar om detta, men det torde vara de viktigaste, alltså själva slutbestämmelserna. Om folklivsarkivet är intresserade av dessa handlingar, skall jag be att få låna dem och göra en avskrift av desamma.

Bildandet av olika andelsföreningar.

Några andelsföreningar i egentlig mening, torde ej ha funnits här i äldre tid. Jag tror att orten här var ganska sen, vad det gäller bildandet av andelsföreningar. Någon tröskförening har alldrig funnits eller finns här på orten. Mölneby-aktiebolag, som till 1914, ägde många och en del rätt stora gårdar här i Ö. Frölunda och angränsande socknar, hade egna tröskverk. På de gårdar, som de brukade själva flyttade de tröskverket och tröskade upp hela grödan på en gång. De hade sådant tröskverk, troligen i många år på 1800 talet. Först användes till dragkraft lokomobil (ångmaskin) som eldades med ved eller torv, senare omkring 1910 fotogenmotor.

Den gård här i byn Lillegården, som min far var rättare på från 1914 till 1938 och på vilken jag själv arbetade på, under åren 1914-21, köpte tröska med fotogenmotor 1914. De körde också på en del gårdar och tröskade de första åren. Denna tröskning skedde mot daglön, för såväl tröska och motor, samt för en maskinist och en matare. Efter denna tid började många att skaffa sig tröskverk. I vissa fall kunde det vara gårdar, som köpte tröskverk och motor tillsammans. Det fanns också de som köpte eget tröskverk och sedan lejde en motor. Det fanns personer som köpte sig en fotogenmotor och sedan var på ett flertal gårdar och med denna körde tröskverken på gårdarna. Ett vist samköp med tröskverk har alltså förekommit, men här i socknen har alldrig funnits någon andels-tröskeförening. Tjurförening torde vara den första andelsförening en här på platsen. När den första sådan bildades, kan jag ej med bestämdhet uppge, men det torde ha varit omkring 1925, möjligen något år tidigare. Andelsmejeriet började som sådant 1927. Det hade dess förinnan drivits i många år privat. Det var nog fel när jag sade att tjurföreningen var den första andelsföreningen här på platsen. Det torde i stället varit lantmannaföreningen, en samman-

manslutning för inköp av kraftfoder, utsäde, kalk, konstgödning m.m., de senare åren även kraftfoder. Lantmannaföreningen bildades strax före eller omkring tiden för det första världskrigets utbrott. Mejeriföreningen är nu sedan några år tillbaka upplöst. Borås Mjölcentral har övertagit denna rörelse här på platsen. Mejeriet som var här i Frölunda och som själva väggarna var desamma, som från början omkring 1875 är nedlagt. Mjölken härifrån och även från andra socknar runtomkring, går numera till mårdaklev. Mjölcentralen hade förut på denna plats en anläggning och har gjort tillhyggnader där. Tjurföreningarna, det fanns nämligen ett flertal sådana inom socknen, tror jag också att samtliga är nedlagda. Detta skedde för blott ett eller två år tillbaka. Tjurföreningarna har numera övergått till större sammanslutningar och bildat seminiföreningar. Några häst eller nötkreatursförsäkringsbolag som bildats av djurägarna själva och som verkat, som andelsföreningar, har ej heller funnits här i socknen. En sådan hästförsäkringsförening har funnits och finns fortfarande i grannsocknen Mjöbäck. För en månad sedan såg i en ortstidning att denna förening hade firat sin 50 åriga verksamhet.

10.

När och av vem, som jordbruksförbättringar började införas.

Mölneby med tillhörande utgårdar, som före 1885 ägdes av en privat person Anders Hansson och efter denna tid Mölneby-aktiebolag, får för denna orten betraktas, som föregångsmän på jordförbättringens område. Gamla patron Hansson, som han här på orten kallades, var en flitig odlare. När han började med detta kan jag ej ange, men troligen redan på 1850-60 talet. Han fortsatte sina odlingar å såväl själva stamgården Mölneby, som utgårdarna ända till sin bortgång 1885. Efter hans bortgång blev det med en gång stopp med odlingarna. Det syns mycket väl än i dag på Mölneby, att en del av åkrarna blivit avslutade med odlingen, innan det från ^{här} varit avsett. Denna patron Hansson började också med mörpling av jorden var den förste här på orten som köpte konstgödsel m.m. Bolaget som efter honom övertog hans rörelse, det var till fyra femtedelar ett familjebolag, med hans son som disponent, fortsatte som föregångare på jordbrukets område. Mejeri, kvarn och sågverk fanns redan då bolaget övertog rörelsen. Bolaget följde dock tidens utveckling på alla områden. Anskaffandet av nya lantbruksmaskiner, när sådana kom i marknaden, nya förbättrade sädeslag, rotfruktsodling m.m.

//

En del av ortens lantbrukare, de mera vakna och framåtseende, följde med intresse med denna utveckling och nydaning på jordbrukets område. När de såg att det gick att odla rotfrukter, att nya utsäden, kostgödsel och djupare plöjning m, m, gav bättre grödor, började de försiktigtvis att göra likadant. Många av lantbrukarna hade dock ej den kunskap, som var behövlig för att övergå till dessa förbättringar. De som var försiktiga, gick det bra för, men det ~~XX~~ fanns också de, som mera radikalt försökte att hastigt och med omedelbar verkan förbättra sina skörderesultat. Resultatet blev ofta det motsatt väntade. Det var i regel konstgödslen, som många blev lurade av. De trodde att till mera de sådde på en åker, till bättre skulle resultatet bli. De hade ingen inblick i, eller någon upplysning om, hur stor kvantitet, som var lägom att giva på t, e, x, ett tunland. Efter sådana misslyckade försök, var det många som misstänkte detta nya gödningsmedel. Jag skulle kunna uppteckna många berättelser om detta, som jag minns att min far talade om, men det kanske ej hör hemma i detta sammanhang. Nuvarande ägaren av Stommen Seth Abrahamsson, berättar att när hans fader år 1879 köpte denna gård, var nästan all jord där lerad eller mörkglad.

12/12

Stommens gård, som är belägen mitt i kyrkbyn här, ägdes före 1879 av en från Skåne kommen man, som hette Lindgren. Han får också hänföras till en av föregångsmännen på jordbrukets område. Stommens gård, torde vid denna tid ha omfattat en 50-60 tunnland jord. Lindgren hade odlat mycket av den jord och påfört 10.000 lass med ~~XXXX~~ och mörgel. Orsaken till förbättringarna skulle väl bli va ganska långsökte att försöka förklara. Men en av huvudorsakerna får väl sökas däruti, att det var nödvändigt vid denna tid att få mera gröda av jorden. Befolkningssiffran steg år för år, det var nödvändigt med nya odlingar och även försök till nya bruk och gödslingsmetoder av jorden. Verkningarna av dessa nya och förbättrade gödslings och bruksmetoderna visade sig ganska snart i förbättrade skördar.

Omläggning av jordbruksproduktionen.

Med omläggningen av jordbruksproduktionen skedde stora och radikala förändringar inom densamma. I äldre tid var det i huvudsak så, att man använde samma åker år efter år för samma gröda. Med in förändret av cirkulationsbruket (den ändrade växtföljden) i samband

med kostgödning, bättre utsäde och bruksningsmetoder, blev skörden såväl kvantitativt, som kvalitativt bättre. Med förbättring av den gamla nötkreatursstammen, med alltså bättre djur och en rikligare tillgång på foder, såväl strå, kärn, som rotfrukter, höjdes mjölkproduktionen. Även svinaveln höjdes med den förbättrade sädesodlingen. På de vanliga bondgårdarna hade man sällan före 1900 talets början mera uppfödning av svin, än för det egna behovet, någon halv ing såldes väl i bland, men i sin helhet var produktionen ringa. Fåraveln däremot gick tillbaka när man ökade mjölk och svinproduktionen. På de gårdar där man ej hade särskilt lämpliga fårbeten, var de första, som minskade fårentalet. Får för det egna ullbehovet hade dock de flesta gårdarna kvar, ända till mittet av 20 talet och till början 30 talet. Det finns gårdar här på orten, som fortfarande har får, men endast ett fåtal.

Andrade förhållanden mellan åker och äng.

Allt eftersom de gamla bruksningsmetoderna upphörde och de nyare sådana infördes, plöjdes de odlingsbara ängarna upp. Många av de s, k, naturliga slätterängarna, bestod av ganska lättodlad mark.

14

Den ökade sädesodlingen och de nya bruksmetoderna gjorde, att man behövde mera odlad jord. Man började också att förstå att jorden gav mera när den med jämna mellanrum blev upplöjd och åter i-gensådd.

Ändrad växtföljd, införande av cirkulationsjordbruk, mörkläggning och dikning.

Mölneby med tillhörande utgårdar, torde varit de första, som börjat med såväl ändrad växtföljd, som cirkulationsjordbruk. När de börjat med detta har jag ej fått någon bestämd upplysning om. De som nu äger och brukar gården är för unga och nästan alla papper, som skulle kunnat upplysa om sådana saker, förkommo vid en brand av gårdens kontorsbyggnad 1924. De gamla på gården, som jag har frågat om detsamma svarar, det har varit så länge jag kan minnas. Min far var född och arbetade under sin barndomstid på en Mölneby utgårdar. Han talade om att på denna gård fanns cirkulationsbruk och ordnad växtföljd redan under hans barndom. Min far var född 1871 och torde minnas sådant sedan omkring 1880. Allmänt var dock ej växtföljden ^{ändrad} eller cirkulationsbruk infört på orten vid denna tid.

Min far har också talat om att han som småpojke fick köra oxar, som drog märellassen. På Mölneby och dess utgårdar förekom märeling i stor skala. När man började och slutade med detta har jag ej heller lyckats att få någon bestämd tidsuppgift på. Men om jag anger åren 1870 och till några in på 90 talet, är troligen denna uppgift, ej allt för missvisande. Öppna diken, där behovet varit särskilt påkallat, har väl funnits sedan långt tillbaka i tiden. Den nya metoden, de s, k, täckdikena, igennlagda diken med rör i botten, eller sten med risbädd och slanor, började här på orten, troligen ej förrän i slutet av 1800 och början av 1900 talet. Det var också Mölneby, som började med denna dikningsmetod, alla deras diken lades med rör. ~~MÖLNEBY XXXXXXXXXX FÖR XXÅNGÅR~~ Täckdikningen utfördes alltid på det jordskiftet, som för det året var avsett till träda. Även i detta fall följde de mindre jordbrukarna efter när de såg att det var möjligt att ett täckdike kunde tjänstgöra som vattenavledare, likaväl som ett öppet dike.

När och hur man fick nya jordbruksredskap.

Om man räknar från långt äldre tid, den tid när de flesta av

16.

jordbruksredskapen var av trä och av ytterst primitiv beskaffenhet, var det bysmederna, som började med förbättringen. Det fanns bysmeder som också tillverkade plogar, de blev ej så bra, som senare tidens fabriksgjorda. De första harvarna med järnpinnar, de s. k. slättharvarna, var hemgjorda. Även åderkrokar (ärjekrokar) tillverkades av bysmederna. Alla de gamla jordbruksredskapen förbättrades utav smederna undan för undan, allt eftersom man fick nya impulser om detsamma. Efter 1900 talet torde dock all nyskaffning av jordbruksredskap, varit fabriksgjorda sådana. De fabriks-tillverkade jordbruksredskapen köptes av fasta järnhandlare, på marknader och av firmornas agenter. När slåttermaskiner, självavläggare och självbindare började att göra sitt intåg, vet jag ej riktigt bestämt varifrån de köptes. De första av dessa maskiner var av amerikansk tillverkning. Mölneby-aktiebolag var de första här på orten och i många år var de ensamma om att äga de nya jordbruksmaskinerna, som kom ut i marknaden. Vilket år de köpte den första självbindaren, vet jag ej, men 1908 köpte de en självbindare till en av sina utgårdar, som heter Skönabäck. Min far var fördräng

på denna gård då och det blev han som skulle köra och sköta denna maskin, ett stort förtroendeuppdrag denna tid. De nya jordbruksredskapen köptes sedan efter hand även av de mindre jordbrukarna. I någon nämnvärd skala köptes ~~köptes~~ dock ej de fabrikstillverkade verktygen och maskinerna förrän 1900 talets början.

Lantbruksmöten och utställningar; lantmannaskolor, tidningar och böcker.

Allt vad som ovanstående rubrik anger, torde haft sin stora betydelse, vid tiden när nyare redskap och jordbruksmaskiner började att anskaffas. Lantbruksmöten och utställningar, var väl ej så många på denna tid. Om det fanns sådana anordnade var de i regel för långt borta från orten här och det var ej många som hade råd eller tid till att besöka dessa. Men det var alltid någon, som reste till sådana möten eller utställningar. Den som varit där kunde delge sina grannar och bekanta vad han sett. År 1900 var det en lantbruksutställning i Svenljunga. Berättaren Per Johansson hade då varit där. Jämfört med senare tiders liknande utställningar, var det ej mycket som fanns att se, men det motsvarade den ~~XXXX~~

184

tiden fodringar och förväntningar. Berättaren omtalar att på denna utställning såg han den första vedkapen. Den var ej avsedd för maskinkraft, utan manuell sådan. Det var en vev på varje sida om kaptrissan, den var alltså avsedd för att dragas av två man. Allt efter den nya tidens framskridande, med alla dess uppfinningar på jordbrukets område, har såväl lantbruksmöten, utställningar, som lantbruksskolorna haft sin uppgift att fylla. Tidningar och böcker, har givetvis också haft sin betydelse för dessa förbättringar, men troligen ej samma stora betydelse, som utställningar och lantmannaskolor. Genom utställningarna fick de besökande nödvändiga upplysningar om maskiner och andra varors rätta skötsel och användning. Denna upplysning var nog ganska nödvändig vid denna tid allmänheten var ej då, som nu, vad som angår olika maskiner och dess användning och skötsel. Lantbruksmötena hade också sin givna betydelse och uppgift. Lantmannaskolorna hade också, särskilt vid denna tid, en stor uppgift att fylla. Detta gäller såväl tekniskt, som praktiskt. Nästan alla av dem, som genomgick en lantmannaskola denna tid, blev jordbruksrättare, vid de högre skolorna fanns även utbildning för att bliva förvaltare. Många söner till egna jordbrukare, blev efter slutad utbildning, föregångsmän på området i sin hemort.

19

Vägarnas förbättringar och nya åkdon.

Vägarnas förbättringar, om man vill räkna så långt tillbaka i tiden, som dessa från ridstigar, undan för undan förbättras. Men detta skulle väl bli en alldeles för långsökt historia. Landsvägen här i ätradalen, som nu har beteckningen "länshuvudväg" och som i äldre tid kallades kungsväg, torde vara ganska gammal. Mellan Borås och Svenljunga har den nu de senaste åren ombyggts och förbättrats, delvis permanentats och delvis fått en ny sträckning. Hela vägsträckan har givetvis under årens lopp förbättrats undan för undan, allt efter tidens krav. Men detta är nu på de senaste åren. Före 1930 var det, underhållet undantaget, mycket litet, som var gjort vid denna vägs förbättring och kritiskt sett tillhör den ännu i dag, en gången tid. Denna väg har alltså sin sträckning norr-söder och torde vara ganska gammal. Från Falkenberg och norr upp mot Västergötland, har den säkert trampats av de danska krigshärarna, när de på sina härjningståg, var på väg till dessa orter. Vägarna som härifrån går i riktning öster-väster är däremot av betydligt färskare datum. Vägen härifrån, som går västerut till Mjöbäck och Överlida, byggdes i slutet av 1800 och början av 1900 talet.

Innan denna väg byggdes fanns det gårdar, som tillhör Ö. Frölunda, som hade 7 k.m. hit till kyrka och byn. Den väg som fanns förut var en vanlig byväg. De vintrar som marken var tjälfrusen och snötäckt, var det bäst att färdas på dessa vägar. Sommartid var den så dålig att man endast kunde köra sakta (gående) på den. Öster ut till Håcksvik, torde sen ganska gammalt ha funnits en mindre landsväg, är utan nämnvärda förbättringar densamma i dag. Denna väg var ortens förbindelseled till Småland. I slutet av 1800 och Början av 1900 talet byggdes en bro över ätran och i samband med detta en väg till Håcksvik. Denna bro är en 4-5 k.m. från den gamla bron här i byn. Mölneby-aktiebolag byggde i anslutning till den nya Håcksviksvägen en egen landsväg, som gick över deras åkerfält, emella utgårdarna och fram till huvudgården. Genom denna väg fick de från en del av sina utgårdar, över den nya bron, närmare väg till Axelfors järnvägsstation. I många år underhöll bolaget denna väg, innan den överlämnades till allmänt underhåll. Skogsgårdar och andra från landsvägen långt liggande gårdar, hade under äldre tid dåliga och under visså delar av året, nästan oframkomliga vägar. Många av dessa gårdar och torp är numera övergivna, men

de som finnas kvar, har numera vägar, som åtminstone sommartid, är framkomliga även med bilar. Förbättringen av dessa by och skogsvägar hör dock en nyare tid till. Till en viss del var väl dessa vägar förbättrade även i äldre tid, fast utan jämnförelse med senare tiders förbättring. Efter 40 talet har många sådana skogs och byvägar förbättrats och nyanlagts. Det är den växande motorismen, som framtvingat detta. De nya och förbättrade åkdonen kom samtidigt som vägarna började att förbättras. En åkvagn med fjädrar, skulle varit betydligt sämre att åka uti på en av de gamla byvägarna, än en vagn utan fjädrar. Utvecklingen med nya åkdon började med utvecklingen av vägarna och denna utveckling torde ha följts åt år efter år.

När järnvägen anlades i byggen och vad detta medförde.

Inom Ö. Frölunda socken har alldrig funnits, och torde väl numera med hundra procents säkerhet, ej bliva någon järnväg. Närmaste järnvägsstation till frölundaby är Överlida i Mjöbäcks socken. Överlida är en station på den smalspåriga Falkenberg-Limnaredsbanan, som nu är aktuellt att nedläggas. Från byn här till Överlida är 10 k.m.

12.

Axelfors station utmed Falkenberg-Limmaredsbanan och ändstation för Hillared-Axelfors, är den station, som mest varit anlitad av den största delen av Frölunda socken och är det fortfarande. Till Axelfors är det 13 k.m. här ifrån byn, alltså 3 k.m. längre än till Överlida, men det är också bättre väg. Ö. Frölunda har sedan gammalt och har fortfarande, haft sina mästa förbindelser med Borås och då har de närmaste och bästa järnvägsförbindelserna varit med Axelfors. Jag skall senare återkomma med årtal när dessa båda stationer, som mest har berört ~~XXXXXX~~ bygden här, var färdigbyggda. Innan dessa båda stationers tillblivelse, var närmaste järnvägsstation Svenljunga, här ifrån byn och till Svenljunga är ~~XX~~²¹ k.m. Före utbyggandet till Axelfors, var Svenljunga ändstation för den då s.k. kindsbanan. Kindsbanan gick från Borås-Hillared och till Svenljunga. Denna banan började att byggas 1884 och invigdes den den 2/II-85. Från Hillared och till Svenljunga och senare Axelfors är det samma bana, som från början. Bandelen Borås-Hillared byggdes om vid sekelskiftet. Kindsbanan inköptes då av Borås-Alvesta och de byggde då en helt ny bana, alltså den byggdes genom andra bygder, än den andra banan. Denna bandel var alltså blott en 15 år

gammal när den medledes, en ganska unik företeelse denna tid, och den var också föremål för många ~~ÄSKVÄRSLÖN~~ sammanträden. Folket som bodde i dessa bygder var högst missbelåtna med att förlora sin järnväg, som de blott fick ha i en 15 år. Av de fyra socknarna Kalvsjöholm. Mårdaklev. Ö. Frölunda. Håcksvik, som utgör Kalvs Pastorat, är det blott Håcksvik, som inom sin Sockengräns berörs av någon järnväg. Denna beröring är också ganska obetydlig. ~~XXXXXXXXXX~~ ~~XXXXXXXXXX~~ ~~XXXXXXXXXX~~. Jag fick göra en överstrykning av vad jag hade upptecknat. Jag hade hört att nämnda bana gick genom Håcksvik i dess nordöstra hörn, men vid en senare uppgift, som jag fått, visade sig detta vara fel. Inom Kalvs Pastorats gränser, finns alltså ingen järnväg. I detta sammanhang vill jag också nämna, att omkring sekelskiftet var det tre stycken järnvägsföretag, som stakade ut järnvägslinje genom Ö. Frölunda. Av detta att döma var det alltså ej meningen från början att orten här, skulle komma att tillhöra de förglömda. I dessa uppteckningar och även i föregående, har jag ofta haft anledning att i olika sammanhang nämna Mölneby-Aktiebolag, som föregångare på orten här. När det gäller järnvägens framdragande genom bygden här, var bolaget

24

tvärtemot, då uppträdde de som bakåtsträvarer. Omkring sekelskiftet ägde dåvarande Mölneby- Aktiebolag nästan all den mark inom Frölunda socken, som det var avsett att järnvägen skulle gå fram. De var ej villiga att upplåta mark för järnvägens framdragande och någon exproprieringsrätt fanns ej på denna tid. Utan att kunna komma till uppgörelse med bolaget, var möjligheterna för en järnvägs framdragande genom bygden uteslutna. Bolaget bedrev vid denna tid ganska omfattande skogsaffärer. De var också ägare till Hertings gård, som ligger strax innan ätrans utlopp i havet, vid Falkenberg. På denna gård hade de en större sågverksanläggning, jag tror också att där fanns en trämassafabrik. Allt virke från egna och köpta skogar flottades till denna anläggning i Herting. Orsaken till bolagets motvillighet att upplåta mark, torde till största delen varit, att de genom en järnvägs anläggande på platsen, misstänkte att de ej längre kunde få bliva ensamma om uppköpet av ortens skogar. Genom en järnvägs tillblivande och därigenom möjligheten till större frakter, ja även anläggningar på platsen av sågverk m.m, hade konkurrensen om skogsköpen blivit en annan. Men denna konkurrens, gick dock ej att utestänga, trots att orten

blev utan järnväg. Falkenberg-Limmaredsbanan, som från första början var avsedd att gå igenom Ö.Frölunda, kom i stället att gå väster härom. Både i Mjöbäck och holsjunga stationer eller i närheten av dessa, blev sågverk och samtidigt konkurens om virkesuppköpen. Företag som köpte färdighuggna s.k. skrädda bjälkar, blev och så konkurrenter, dessa kördes härifrån och till den station, som låg närmast. Västra-centralbanan var också avsedd att gå härigenom, den kom istället att gå öster härom, och till denna järnvägs närmaste station härifrån är två mil. Efter den banans tillblivelse fick bolaget, trots dess ganska långa avstånd härifrån, konkurens även därifrån. Bolaget hade före järnvägarnas tillkomst haft ett ganska stort uppköpsområde, som de ~~XXXX~~ också varit ganska ensamma om. 1914 sålde bolaget alla sina egendomar och dess verksamhet i sin helhet upplöstes. Den dåvarande disponenten för bolaget, köpte stamgården Mölneby och en utgård Vränglarp. Dessa båda gårdar äges fortfarande av hans barn. Järnvägen Falkenberg-Limmared anlades i etappvis. Första utbyggnaden ~~XX~~ Falkenberg-Fridhemsberg var färdigställd 1894. Fridhemsberg-Elvsäred 1895. Elvsäred-Holsjunga 1899. Holsjunga-Limmared 1904. Överlida, den närmaste

26.

Stationen från frölundabyrn räknat, å denna banan, är belägen mellan Elvsered och Holsjunga och var alltså färdigbyggd 1899. Axelfors den station, som mest har varit anlitad här på orten, var färdigbyggd 1904. Ungefär samtidigt byggdes ~~XXXX~~ å banan Hillared-Axelfors delen av densamma Svenljunga-Axelfors. Axelfors är en mötes och övergångsstation för dessa båda banor. Emellan S.J., som nu sedan många år tillbaka är ägare av såväl Falkenberg-Limmaredsbanan, som Hillared-Axelfors, och de som mest är berörda av dessa banor, går stridens vågor höga. Från S.J. är förslaget att lägga ned hela bansträckan Falkenberg-Elvsered, på en gång, eller etappvis. Förslaget innebär också att nedlägga delen Svenljunga-Axelfors. Den sist nämnda delen, som blott är 8 k.m., lång, har ur ortssynpunkt en mindre betydelse. Angående Falkenberg-Limmared fodrar folket i de berörda orterna, en bättre landsväg, än den nuvarande. Förslaget utgår nämligen på att nedlägga järnvägen och upprätthålla förbindelserna med bussar och lastbilar. Om jag skulle uppteckna alla de förbättringar och förändringar, som tillkom med en järnvägs tillkomst i en förut isolerad byggd, skulle väl detta i och för sig självt bli en ganska lång berättelse, om en bygds omdaning

och förvandling från forntid och till en nyare tids början. Att så här skriftligt och i korthet försöka redogöra för en så stor nydaning, som tidsepoken för järnvägarnas framdragande, medförde för en ort, måste i förhållande till dess källa, bliva både fattigt och avhugget. Ö. Frölunda socken fick ej den fördelen att få någon järnväg, men ändå blev förhållandena andra, än förut. Skogsprodukter av olika slag kunde köras till närmaste eller till bäst belägna station och säljas till uppköpare. Kalk och konstgödning, hämtas därifrån. Innan någon järnvägs tillkomst var det ej mycket av sådana, för jordbruket behöfliga varor, som kunde fraktas till denna ort. Avståndet till städer eller större tätorter, var alldeles för långt. Från Ö. Frölunda till Borås är det 5,5 mil, till Falkenberg 7,2. Det var en lång väg att färdas med häst och ännu längre om den skulle köras med oxar. Trotts att det härifrån och till närmaste station blev en mil och därutöver, blev skillnaden mot förut ganska stor. För de som ville företaga en resa till en av dessa städer, var ej avståndet så förskräckande stort, som förut. Med en rask häst körde man avståndet till en av dessa stationer på en timma. För de socknar eller orter, som hade fördelen av att få en

järnväg denna tid, var fördelarna till alla delar, mångdubbelt större. Som exempel på sådana socknars uppryckning, genom en järnvägs tillkomst, vill jag nämna Elvsered, Mjöbäck, och Holsjunga utmed Falkenberg-Limmaredsbanan. Före järnvägens tillkomst var dessa socknar mycket fattiga. Jordbruken där var till största delen, mycket små, mycket med stenig jord och även mossjord. Denna tid var det jordens avkastning, som avjorde en orts välstånd och i detta fall var de nämnda socknarna, mycket missgynnade. Holsjunga var i detta avseende bra mycket bättre, än de andra. Kyrkbyn där är belägen på en slätt och intill en sjö. Dessa socknar var också särskilt missgynnade med vägar. Vägar fanns väl i ungefär samma utsträckning, som i de övriga skogsbygderna här, men de var särskilt backiga och krokiga, fullkomliga berg och dalbanor. Efter järnvägens anläggning gick denna bygd en helt ny tid tillmötes. Många av ortens folk arbetade vid banan under dess anläggning, många sökte och fick anställning, som banvakter m.m. Varje station, blev dess orts centrum och samlingsplats. ~~VÄRRE~~ Vid varje station blev affärer och så småningom, även industrier. Sedan många år tillbaka har såväl Elvsered, som Överlida, bland annat haft syfak-

fabriker och stora efterkravsaffärer. Holsjunga har också sedan många år två stycken syfabriker. De första åren efter banans anläggning var det skogsrörelsen, som var den dominerande. Innan banans anläggning var skogen så gott, som värde lös i dessa orter. Det fanns ingen stor älv, som kunde användas som flottled, vägarna var för backiga till att köra de tunga virkeslassen på. Detta förekom visserligen, det har jag hört ortsbefolkningen berätta om att de kört till Falkenberg med skogsprodukter, men det kunde blott bliva av en ringa omfattning och mycket litet ekonomiskt ytbyte. Efter järnvägens tillkomst blev det sågverk vid varje av dessa stationer eller i dess närhet. Skogsägarna fick sålt sin skog, kanske till dåliga priser, men ändå bättre än förut, sågverken gav arbete och utkomst åt många. Det blev en fart och rörelse i dessa bygder, som ingen före järnvägens anläggning kunnat drömma om. En i Falkenberg verksam slakterifirma (Torstenssons Exportslakteri) köpte vid stationerna upp levande djur. Försäljning av levande gödsvin och kalvar, blev då något nytt för dessa orter. Storboskopen hade försålts å marknader, på detta område blev skillnaden ej så stor. Fabriksrörelserna vid dessa stationer, har växlat med

20.

tiderna. Från början var det i huvudsak skogsprodukter och sågverk, senare syfabriker och efterkravsaffärer. I Elvsred är fortfarande två mindre sågverk, i Mjöbäck en större trävarufirma, som numera i huvudsak sysslar med färdigbyggda trähus och sommarvillor. Det mesta av det trä, som går åt för denna verksamhet, köpes i och på angränsande orter. I Överlida finnes en möbelfabrik och en snickerifabrik. Snickerifabriken sysslar i huvudsak med tillverkning av byggnadsmaterial, fönster, dörrar m.m. och försäljning av sågade trävaror. En fabrik vars huvudsakliga tillverkning är båtar, roddbåtar och båtar för utombordsmotorer. I Holsjunga finnes också en snickerifabrik, som också tillverkar båtar, ledstänger till trappor m.m. Dessa nu nämnda bygder skulle ingen, som minnes dem före järnvägens tillkomst, kunna känna igen. Före järnvägens tillkomst var de faktiskt en isolerad ödebygd, och sedan har de blivit, små blomstrande samhällen. Utan järnvägens tillblivelse, torde utan överdrift kunna sägas, att de alldrig hade blivit, vad de varit och fortfarande är. Det kunde också kunna sägas att det var tur för denna bygd att järnvägen anlades där, den skulle säkert annars, till ej för så långt tillbaka, varit ganska isolerad.

Vad indurtrien beträffar, både den som har varit och den som är, hade med största sannolikhet, ej heller kommit till denna byggd. Givetvis var besvikelsen stor här, när järnvägen ej kom att gå här igenom. Skillnaden på Ö.Frölunda utan järnväg, och med en sådan, skulle givetvis också ha varit stor, men ej så stor, som den skulle varit i de socknar, som jag har nämnt. Ö.Frölunda har fördelen av att ha haft och har, bra mycket bättre jordbruk. Skogsbygden här är väl ganska likställd med de socknar som jag nämnt, men i dalen utmed ätran är de betydligt mycket bättre. Vid tiden för sekelskiftet, hade Ö.Frölunda också fördelen av att ha, åtminstone en, bättre landsväg än vad förhållandet var i de nämnda socknarna. Vad jag nu upptecknat, angående vad förbättringar det medförde för en bygd när en järnväg anlades, är väl blott en bråkdel av de förbättringar, som verkligen skedde, helst om bygden förut var sådan, som de socknar, som jag har tagit till exempel. Vad jag anfört om detta är dock i sin korthet, det vesantligaste och mest markanta för de bygder, som jag skildrat, före och efter järnvägens anläggande.

32.

Hur postgången var ordnad.

Hur postgången var ordnad i långt äldre tid, under postdiligensernas dagar, hur ofta den kom härigenom m,m, har ej lyckats att få någon reda på. På 1880 talet och kanske något före var det ett postkontor på gården Stommen här i frölundaby. Posten kom då dit två gånger i veckan. Denna postskjuts åtföljdes av en beväpnad postman. Jag minns att jag i min ungdom hörde de gamla berätta om att Mölneby-bolag, som ibland hade affärspost, som det hastade med, sände en man med denna till Borås eller Falkenberg. Dessa män eller pojkar, om de levat i våra dagar, torde säkert ha tillhört topparna bland långdistanslöparna. Om min far levat skulle jag och så kunnat angett tiderna, som de använde fram och tillbaka till Borås, respektive Falkenberg. I slutet av 1800 talet och början av 1900, lämnades posten här av en postskjuts, som gick emellan Svenljunga och Mårdaklev. Hur många dagar denna postskjuts gick i veckan, har jag ej fått några fullt säkra uppgifter om, men troligen var det tre dagar i veckan. Något år efter järnvägens tillkomst till Axelfors, utgick posten därifrån och hit dagligen. Enligt de uppgifter som jag fått om detta, av en son till den postkörare,

som började med denna postgång, skulle kontrakt med postverket vara skrivet om denna körning 1906. Denna postbefodran var daglig och kördes med häst. Det var tre stycken mindre lantbrukare härifrån, som körde två dagar i veckan var. De fick ej köra närmaste vägen till Axelfors, varför deras körsträcka blev 16-17 k.m. De körde stora landsvägen härifrån ~~XXXXXX~~ väster om om älven, vid byn Hid körde de över bron till älvens västra sida och sedan på en mindre landsväg, som går igenom Örsås till Axelfors. Orsaken till postskjutsen skulle gå denna längre väg var, att det var en tätare bebyggelse denna väg än den andra. Folket utmed denna väg hade hade väskor, som de fick sin post i och i vilka de även lade sin avgående post. Denna postbefodran med häst försegick till år 1924 då postbefodran hit övertogs av ett startande bussbolag. Bussen körde samma väg, som hästskjutsen hade gjort och hade även alla väskerna utmed Örsåsvägen att samla upp och avlämna. Jag var under en 15 års tid reservshaufför åt detta bussbolag och har sålunda tusentals gånger samlat upp och avlämnat dessa väskor. Omkring 50 talet upphörde denna postbefodran och numera befodras posten av en järnvägsbil, som kör Svenljunga-AxLimmared-Axelfors-Elvsered.

Av vad orsak, som gästgiveriet miste sin betydelse.

Orsaken till att ett gästgiveri, undan för undan har mistat sin stora betydelse, emot vad det var i äldre tid, torde väl finnas flera grundorsaker till. Gästgiveriet här i Ö. Frölunda (Hids-Gästgiveri), som fortfarande finnes, torde ha mistat sin första stora betydelse, när rättigheterna att sälja spritvaror upphörde. Förutom denna gård, som hade spriträttigheterna, var två av granngårdarna till densamma skyldiga till att vara behjälpliga med skutsar. Det är ej på den gård, som hade spriträttigheterna, som är den nuvarande gästgivargården, det är en av granngårdarna. Den siste ägaren av det gästgiveri, som hade spriträttigheter hette Svensson. Efter hans död år 1897 var det ingen mer, som fick dessa rättigheter. Hans arvingar sålde gården med tillhörande gästgiveri, till ett för den tiden ganska bra pris. Den nya ägaren blev ganska besviken, när lokala och övriga myndigheter nekade honom att få övertaga rättigheterna. En orsak till detta torde vara, att myndigheterna vid denna tidpunkt, hade något vetskap om att det ej skulle dröja så många år innan alla gästgivargårdars rättigheter angående spritförsäljning skulle dragas in.

När skjutshållet upphörde.

Omkring 1920 upphörde skjutshållet med häst å Hids-Gästgivargård. En son till dåvarande gästgivaren köpte en bil och började att upprätthålla skjutsarna med denna. Det blev dock ej så länge han behöll denna bil, den var gammal och dålig när han köpte den, det var också ytterst besvärligt med gummiringarna denna tid. Det är möjligt att det är gjort någon skjuts med häst efter 1920 från detta gästgiveri, dock ej något nämnvärt. Vid denna tidpunkt började bilarna att göra sin entré här på orten. Det fanns någon gammal resande, som höll fast vid sina gamla traditioner. En sådan var en resande från Göteborg, som resta för firman Nils Norling. Med bilarnas övertagande av landsvägstrafiken, miste också gästgivargårdarna på landsbyggden den andra delen av sin betydelse. En resande med bil behövde ej stanna, liksom med hästskjutsarna, vid varje gästgivargård. Det var dock så i början att de gamla resandena, även sedan de fått bil, stannade på de av gästgivaregårdarna som de hade vant sig och på vilka de trivdes. De ställde sin dags resa så att det passade att stanna på den eller den gästgivaregården under natten.

Ändringar av binäringar.

Av de olika sorter av hemslöjd från äldre tid, som förekom som binäring, torde inget finnas kvar av i dag. Vävning, kardning och spinning av ull, träslöjd av olika slag, förekommer ej längre, som binäringar. Vävning förekommer ännu på landsbygden, men den mästa vävningen nu torde vara för eget behov och i vissa fall för att uppehålla denna gamla tradition. Kardning och spinning av ull, förekommer att någon äldre kvinna gör åt andra ännu i dag, men ej i någon nämnvärd skala. Denna binäring, som i regel utförts av äldre kvinnor, är ej så längesedan den upphörde. Jag hade en moster som hyrde och bodde här i mitt hus, hon sysslade med kardning och spinning så länge hon orkade, nästan till 50 talets början. I stället för den gamla hemslöjden har man här på orten ägnat sig åt hemstickning och hemsömnad. Detta arbete har utförts åt firmor, som sysslat med sådant. Men även sådana hemarbeten utföres ~~här~~ betydligt mycket mindre nu, än vad förhållandet var på 30 talet. Den egentligt enda industri, som finns inom Ö. Frölunda är en mindre svfabrik. I huvudsak är det flickor eller ogifta kvinnor, som arbetar där, men även någon husmor, som arbetar deltid. Före bilismen

genom brott var det många mindre lantbrukare, som hade extra förtjänster med olika ~~KKXXSållnXX~~ skjutsningar. Handlarna fick hämta sina varor vid stationerna, detta brukade de att ha en bestämd entreprenör till. Denne var sedan ansvarig för att varorna kom hem. All landsvägskörning, som i äldre tid förekom med häst, har undanför undan, allt eftersom bilismen tilltagit och övertagit denna körning, numera helt försvunit. Någonting som direkt ersatt denna extrainkomst för en lantbrukare, finns väl ingen motsvarighet till idag. En lantbrukare, som under denna tid hade två hästar, har i dag ej mer än en eller ingen, i så fall en traktor. Med bilarnas övertagande, av så gott som all landsvägskörning och med jordbrukets övergång till i stort sett blivit traktorsdrivet, har en så stor förändring skett på detta område, att det är svårt att ge en beskrivning av detsamma. Lantbrukarnas ställning av i dag, är ej heller detsamma som förr, de är ej så beroende av en sådan extrainkomst. Skogskörslor med häst, förekommer ej heller så mycket nu, som förr. Utkörningen från avverkningsplatserna till de s, k, basvägarna, utföres i de flesta fall med häst. Men alla längre transporter har sedan 30 talets början övertagits av lastbilarna.

I stort sett är det väl så att man slutat med äldre mindre lönande arbeten och övergått till mera inkomstbringande sysselsättningar. Delvis utföres väl ännu en del av de gamla handarbetena, men det är i regel då av äldre personer, som har pension och ej är så beroende av sitt arbete, eller också av personer, som rent hobbymässigt utför sådana. Övergången från jordbruket till andra näringsgrenar, har åtminstone vad ^{ungdomen} ~~XXXXXXX~~ beträffar, försiggått här i Ö. Frölunda ganska längan. Efter första världskrigets slut, med efterföljande depression, var det mycket av dåvarande ungdom, som i brist på arbete inom såväl jordbruket, som skogsbruket, sökte sig annat arbete. Det var i huvudsak till industrierna i Borås, som denna ungdom sökte sig. Nu på senare år har genom ~~genom~~ såväl jordbrukets, som skogsbrukets ratsionalisering, många blivit utan arbete. Många av dessa har blivit chaufförer m, m, som hör den nu motoriserade tidsålder till. Av de som den senaste tiden har blivit utan arbete på jordbrukets område, har flera stycken blivit mejeriarbetare. Med den nya tidens maskinella utveckling har också följt många nya yrken, som man sökt sig till. De som från jordbruket sökt sig till andra yrken, har i huvudsak varit vid jordbru-

ket anställda och från de mindre gårdarna där barnantalet blivit för stort, för att giva alla en utkomst. Givetvis finn även de som av andra omständigheter, än de nu nämnda, som varit tvingade till att byta yrke, byttat jordbruksarbetet mot andra yrken. Tidens utveckling och rationalisering har också varit en bidragande orsak till detta även inom de medelstora och små jordbruken. På en gård där det förr var en tre man, egna eller anställda, och en hemadotter och en piga, är nu mannen och hans hustru ensamma. Själv arbetade jag från en tidig barndom, som jordbruksarbetare, sedan som chaufför och nu som kyrkovaktmästare. Som byggnadsarbetare, arbetar många förutvarande, såväl hemmasöner, som förut anställda jordbruksarbetare. De flesta av vägförvaltningens äldre arbetare här på platsen, har förut varit vid jordbruket.

Emigrationens orsaker, verkningar och upphörande.

Den största orsaken till emigrationen får väl hänföras till den tidens stora fattigdom, dess orättvisa sociala förhållanden, brist på arbete och utkomstmöjligheter. Det fanns väl andra orsaker och så än de nu nämnda, äventyrslust, försök att komma undan ett brott,

hägeringar att hastigt kunna tjäna sig en förmögenhet m.m. De som res-
~~te~~ te av de sist nämnda orsakerna, torde dock vara en ganska liten
procent, mot de först nämnda. Av de som reste till Amerika här ifrån
orten var de flesta döttrar och söner till torpare, till statarna på
de stora gårdarna och till de mindre bönderna. Från dessa samhällsklas-
ser reste det största antalet och orsaken torde till största delen
 varit, att de sökte sig en bättre utkomstmöjlighet. Från de större och
bättre bondgårdarna emigrerade också en del ungdomar, det var väl ej
alltid nöden, som var största orsaken till deras emigration. Många av
dessa söner ville köpa sina fäders gård och reste för att försöka
tjäna pengar till detta. Många av dessa lyckades med sin föresats,
men lika många misslyckades. Från omkring 1870 och fram till 1910,
var emigrationen, som störst från dessa byggder. Under dessa år, sär-
skilt före sekelskiftet, var utkomstmöjligheterna och framtidsutsikter
na ganska små, för den ungdom, som tillhörde de klasser varifrån den
största emigrationen förekom. Det fanns också familjeförsörjare, som
emigrerade, tanken var väl, åtminstone i de flesta fall, att de bättre
skulle kunna sörja för sin familj. Många lyckades med detta och kom

tillbaka och hämtade familjen, eller sände dem pengar till resan, andra misslyckades och lämnade familjen åt sitt öde, vilket i många fall blev ganska hårt. Emigrationens verkningar blev många, både till det bättre och till det sämre. Till de bättre verkningarna hör att de som stannade hemma i vissa fall fick något bättre ekonomiska fördelar. För dem som stannade blev det också bättre med arbete. En dräng kunde bli erbjuden en något bättre lön och för övrigt lite drägligare förhållanden om han stannade kvar och ej emigrerade. En bondson kunde också bli erbjuden sitt föräldrahem till billigare pris om han blott lovade att stanna. Föräldrarna kunde vara gamla och ej ville bli lämnade ensamma på ålderns dagar. För tillfället blev det bättre i alla fattiga och trångboddade hem, när en eller några lämnade det. Det gav väl också myndigheterna en tankeställare att försöka göra någonting till det bättre, som kunde ge anledning till att ej så många som var fallet, lämnade landet. Det var i regel de unga och arbetsföra, som emigrerade, de gamla, sjuka och svaga blev kvar. Till det bättre hör väl också att de emigranter som lyckades, kunde hjälpa sina gamla föräldrar här hemma med att sända dem penningar. Till det

sämsta av emigrationens verkningar hör väl i första hand landets av
tapning av det unga och bäst arbetsföra folket. Många gamla blev
också av sina döttrar och söner ensamma lämnade kvar på ålderns da-
gar och miste det stöd från barnens sida, som de väl en gång hade
räknat med att få. Ingen kan väl lastas för detta, barnen hade väl i
de flesta fall tänkt att åtminstone kunna sända penningar och på
detta sätt hjälpa föräldrarna. Ett oblikt öde ville dock många gång-
er ett annat än vad många av emigranterna i sin avskedsstund tänkt.
Många av dessa föräldrar och deras barn skiljdes åt för alltid, utan
att mera få se eller höra av varandra. Många av föräldrarna fick
kanske de första åren något brev från sina barn, för att sedan upphö-
ra, många hörde kanske alldrig något från dem. För många av dessa g-
amla blev det tragiskt de sista av sina levnadsår. Från det allmän-
nas sida erhöll de ej något nämnvärt understöd denna tid. I detta
sammenhang vill jag också nämna att någon religionförföljelse troli-
gen ej förekommit här, den har alltså ej varit något av emigrationens
orsaker. De bättre arbetstillfällena och de påbörjade bättre socia-
la förhållandena, torde varit de största orsakerna till emigrationens

unnehörande. Som jag förut nämnt var det omkring 1910, som emigratio-
nen hade börjat att avtaga, någon reste väl också efter denna tid,
men ej i samma omfattning.

Förändringar i byggnadsskicket.

Förändringarna inom byggnadsskicket torde här på orten ha påbörjats
i slutet av 1800 talet. Här på orten finns några byggnader från den-
na tid. Dessa byggnader skiljer sig ganska mycket från såväl förut-
varande, som senare tiders byggnader. Matrialet var i stort sett det
samma, timmer och brädfodring. Inredningen blev dock en helt annan
än äldre tiders byggnader. En del av det gamla byggnadsskicket bibe-
hölls. De stora spisarna eller spismurarna byggde man fortfarande i
de nya husen vid denna tid, med tillhörande bakugnar. På rummens tak-
höjd blev också en fantastisk skillnad mot de äldre byggnaderna.
Från att att i de äldre byggnader ha varit för lågt till tak, blev
det ny för högt. Detta byggnadsskick, med så stor takhöjd i rummen,
frångick man dock ganska snart. Det var svårt att med den tidens
uppvärmningsanordningar, få rummen varma. De öppna spisarna frångick

man i regel då, det var kakelugnarna, som då gjorde sitt inträde och ersatte de gamla öppna spisarna. I början på 1900 talet och rätt många år framåt, blev byggnadsskicket åter ett annat. Arkitektyren på husen blev en annan, man började då att bygga vinklar, fronter och torn. Matrialet blev delvis också ett annat, i stället för det huggna timmret till väggar, använde man nu sågad plank. Rumshöjden sänktes nu i regel något, men var fortfarande för hög. De gamla dekorativa målningarna på väggar och tak i finrummen upphörde. Spännpapp och tapeter till väggarna och spännpapp och krit eller limmålning av taken blev nu allmänt. Till vägg och takbeklädnad i köken, hallar och tamburer, blev nu den sk, pärlspånt. En mycket tråkig beklädnad, om dessa tunna bräder ej varit riktigt torra vid uppsättandet, blev sedan de torkat, sprickor i deras hopsättning. Många av dessa tak och väggar förblev, åtminstone i de fattiga hemmen ofta omålade och då var de dystra att se på. Efter de gamla näver jord och torvtaken, kom här på orten halmtaken och spåntaken. Så många manhusbyggnader här på orten, torde ej ha varit täckta med halm, med det har förekommit. Det var den stora risken för gnistor från skorstenen, och därmed

risken för eldsvådor, som gjorde att man så fort som möjligt övergick till spåntaken. Dessa spåntak, här på orten kallade "sticketak" var också när de blev särskilt torra under sommartiden, också eldfarliga, men ej i samma grad, som halmtaken. På de s. k. bättre ställena täcktes taken å framhusen först med spån och på denna tegel. Detta blev mycket bra tak från många synpunkter sett, tät och värmeisolerande. Det är många av de nybyggda husen här på orten, som är täckta på detta sätt. Spåntade bräder, täckpapp och över detta antingen tegel eller eternit, är det nya och mest anlitade taktäckningsmaterialet på bostadshusen här på orten i nutid. De senaste åren har byggnadsskicket, vad som beträffar bostadshusen blivit ett helt annat i fråga om såväl plan, som material. Det är väl kanske onödigt att uppteckna all denna byggnadsmaterial av olika sort, som användes till ett bostadsbygge av i dag. Här på orten bygges dock de flesta väggarna av trä fortfarande men även tegelväggar förekommer. Väggar av två tums plank inåt och fasadtegel utvändigt förekommer också, dessa hus med denna väggtyp, har blivit särskilt omtyckta här. Centralvärme, elektriska spisar, vatten och avlopp, badrum m. m. hör till standardinredningen i de hus som

uppförts här på de senare åren. Standarden på de hus, som bygges nu och på de som byggdes till och med så sent, som i början på 30 talet, är bortsett från utrymmet, ej till någon del att jämföra med varandra. Ekonomihusen, magasin, ladugårdar med tillhörande fähus m.m., har också jämfört med äldre tiders byggnadsskick, genomgått en stor förvandling. De som byggde nya fähus här på 1900 talets början och till mitten av 20 talet, byggde dessa av gråsten. Dessa tjocka av murar av gråsten, tog dock bort mycket av ljuset, de blev på något sätt tunga och dystra. Det finns rätt många sådana ladugårdar här i orten, men några nya sådana av gråsten bygges ej mera. Man återgick sedan i några år att bygga ladugårdarnas fähus av trä och övergick sedan till att bygga dem av tegel, vilket är det vanliga materialet till detta ändamål i dag. Fähusen i äldre tid var ganska mörka och dystra fönstren var försmå och utrymmena otillräckliga. Inredning med båsar en träbalkning, som avskiljde vart djur för sig, har också längen varit borta. Uthusbyggnaderna här på orten var i äldre tid i regel täckta med halm. Detta material bibehölls betydligt mycket längre på uthusen än på bostäderna. Brandrisken var ej så stor på dessa.

Jag har själv varit med om att å ett nybyggt uthus ~~XXXX~~ täcka det-
samma med halm. Jag var nålpojke åt täckarna och det var år 1915.
Många gamla halmtak vid denna tid underhölls med reparation, nytäck-
ning med halm började vid denna tid och mera in på 20 talet att unn-
höra. Spån var sedan det vanliga materialet till taktäckning av uthus
Plåt, eternit och även tegel är nu det vanliga taktäckningsmaterialet
som användes till uthusen här på orten. Underhållsfri plåt "den behö-
ver ej att målas och skall enligt reklamen ej rosta" av lättmetall
"aluminium" har också nu i ett par år använts taktäckningsmaterial på
uthus. Här på orten har skett såväl nybyggnad, som ombyggnad, av både
bostadshus och uthus. Av uthusen har det dock ej varit så många om-
byggnader, de har i regel varit för små och för övrigt av en för då-
lig beskaffenhet för någon lönande ombyggnad. Ombyggnaderna av de
gamla bostäderna har de senaste åren skett i en stor skala. På mån-
ga av de större och även mindre bondgårdarna här på orten var det
bostadshus, som troligen varit byggda i slutet av 1800-talet och början
av 1900-talet. De flesta av dessa hus var stora och rymliga och
byggda av präktigt trämaterial. Alla sådana stora hus har varit

föremål för renovering och modernisering. Jag ser nu att jag gjorde mig skyldig till en felaktighet. Det är fel att alla sådana hus har varit föremål för renovering. Jag menade att de som har ett sådant hus, river ej ner detta och helt bygger ett nytt, de bygger om det gamla. Orsaken till såväl nybyggnad, som ombyggnad av bostäderna, är väl tidens utveckling och krav på en bättre standard, även på detta område. Skillnaden emellan gammalt och nytt på bostadsområdet är, som jag förut anmärkte, nästan ojämförbart. Det är skillnad på att bära ut slask och bära in vatten, mot att slå det, eller teja det i en ledning. Det är också skillnad på att elda på ett ställe i en panna, mot att sätta eld på många ställen i kakelugnar eller kaminer. Det är också skillnad på de gamla bostädernas skurgolv och dagens dito av parkett eller beläggning av olika slag av mattor. Det är lättare att vrida på en knapp till den elektriska spisen, än gå till vedboden och hugga ved, samt bära in densamma. Det är bekvämare och ~~XXXXXXVXXXXXX~~ behagligare med ett v.s., inne än ute, åtminstone när det är en 20-30 grader kallt. De gamla kakelugnarnas värme var visserligen sanka behaglig, själv tycker jag dock det är skönt att

slippa koloset från desamma. För dem som har råd med den nya tidens alla uppfinningar, med arbetsunderlättande köksmaskiner, kylskåp, frysboxar m.m., blir skillnaden ännu mera markant.

Hur förändrades den äldre möbleringsplanen.

Denna fråga tror jag blir den som jag minst kan besvara i detta samhang. Den gamla möbleringsplanen ändrades väl ej på en gång, här på orten torde den ha gått ganska långsamt. Om man räknar från den tid då de bredare folklagren hade väggfasta sängar och säten och fram till den tid när bysnickarna började att göra möbler av skilda slag, bytades dessa ej på en gång. Så har det också varit sedan. De fabriksgjorda möblerna, som kom i slutet av 1800 Och början av 1900 talet, får väl betraktas, som den största omvälvningen inom möbleringsplanen. De förmögnare samhällsklasserna hade i regel av de gamla och finare möblerna gustavianska m.f.l. Dessa bytades i regel ej bort mot de nya fabriksstil verkade, kanske någon komplottering. Bland de bredare folklagren, som förut blott hade av de gamla hemgjorda möblerna, bytte vid denna tid mycket ut dessa, mot de och i vissa

fall betydligt sämre möblerna. Men det är också förståeligt att de gjorde detta. Det är alltid roligt med något nytt och dessa möbler var väl till utseendet mera lockande, fast deras kvalite ej var vad de gamla av bysnickarna tillverkade var. De fabrikstillverkade kvalitetsmöblerna, för sådana fanns även, hade ej de bredare folklagren råd att köpa. Ja sedan dess har både möbleringsplanen och möblerna förändrats flera gånger om. Om man betraktar ett bonde eller arbetarhem, ja vilket allmogehem det vara må, finnes ej längre någon jämförelse, ~~XXXX~~. Det gamla av möbler, som finnes kvar, är fäderneärvda eller köpta sådana, med antikvärde. Förändringarna inom den övriga heminredningen, gardiner, tapeter m.m. har följt med allt efter som möbleringsplanen ändrats. De äldre, tunga och ganska dyrbara tapeterna, som var en symbol för de förmögnare hemmen, fick vid sekelskiftet vika undan för de nya mera färgglada sådana. Före sekelskiftet var det ej många av hemmen bland de bredare folklagren, som hade några tapeter på väggarna. Omkring 1880 talet var det ej många bland allmogen, som hade köksspisar här på orten. Efter denna tid började man undan för undan att skaffa sig sådana. På många tornställen och andra fatiga

hem var de första spisarna ganska små och av en enkel konstruktion. I regel blev dessa spisar placerade i den gamla öppna spishällen. De murades ej fast, blott ställdes på hällen och medelst ett långt rör av järnplåt, som ställdes upp i den stora och breda skorstenens rökgång. Alla de gamla spisarna var så konstruerade att rökutgången var placerad på spisens översida. De som hade råd brukade dock att med en plåt avskärma den öppna rökutgången, krita eller måla densamma den stora och svarta öppning, som äljast var fallet, kom med denna anordning bort. Många murade också ned de första spisarna, en synlig plåtpipa fanns dock på alla. Senare kom järnspisarna, som kallades för bakutrykare. Till dessa spisar måste dock vara en mur avsedd för dessa, eller den gamla murstocken muras om. De nya husgeråden följde vad kokkärlen beträffar i köksspisarnas spår. Till dessa gick ej att använda de gamla kokkärlen med fötter på, avsedda för de öppna spishällarna. Andra husgeråd följde också i utvecklingens spår. Den dåvarande äldre generationen, höll dock envist fast vid det gamla. De tyckte att allt det gamla var bra mycket bättre, detta hade de varit vana vid från sin ungdom, nymodigheter var de ej så pigga på.

Nya sedvänjor ifråga om mat och dryck.

Från den äldre tiden, när all mat lagades och bereddades i hemmen, då man själv brände sitt brännvin och bryggade sitt öl, har det tills i dag, blivit många nya sedvänjor. Likt som på alla andra områden, har den nyare tiden undan för undan trängt tillbaka, även sedvänjorna ifråga om mat och dryck. Ändringar på detta område har väl försiggått år för år, allt efter tidens utveckling. Troligen har det dock på detta område skridit saktare fram, än vad förhållandet varit på andra. Matens råämne, har väl i stort sett varit desamma. Dess största skillnad har varit dess tillagningssätt. Den största förändringen på detta område, torde ha skett nu de senaste åren. Några färska charkuterivaror fanns alldrig att köpa på landsbygden i äldre tid. Nu tillhandahålles sådana varje dag hos lanthandlarna och på bestämda veckodagar av kringresande bilar. I äldre tid slaktade man på lantgårdarna ganska mycket på en gång och saltade ned. Detta har man frångått sedan många år tillbaka. Sedan andelsslakterierna började med sin verksamhet, har lantbrukarna när de sänder djuren dit, återtagit en mindre del av djuret. På många av lantgårdarna har man numera frysboxar

i stället för saltbaljor. Samma är förhållandet med brödet, man bakar ej längre för flera månaders behov. De som har frysboxar kan visserligen göra det, med att frysa ned det, men boxarnas ytrymmen är också befränsat. Någon hembrygd av öl eller svagdricka) "spisöl" tror jag ej förekommer mera något mera här på orten. Förändringarna ved som beträffar såväl mat, som dryck, har förändrats mycket blott under de senaste åren. De senaste årens förändringar har väl mäst kommit med frysboxarna och kylskåpens tillkomst. Med dessa uppfinningar, kan man ha färsk, i stället för salt. Sedvänjorna med såväl mat, som dryck, har dock ändrats i vissa fall, sedan ganska lång tid tillbaka. I vissa fall har de gamla sedvänjorna följt med till en nyare tid och i vissa fall torde de gamla sedvänjorna finnas kvar ännu i dag. Kristider har väl medfört stora förändringar, helst ifråga om mat. Några förändringar, som blivit bestående, torde de dock ej ha medfört. Under de två kristider, som jag själv kan minnas, har det ju varit surrogat, som fått ersätta den äkta varan, när denna ej har varit tillräcklig. Något framställt surogat, som har blivit bestående av födoämnen, tror jag ej blivit framställt. Likadant var det i den äldre tidens kristider. Alla nödgärder, som då måste tillgripas,

i såväl krigstider, som vid vissväxtår, var man nog glad att slippa, när mera normala tider inträdde. Jag minns själv från det första världskrigets sista år, hur många ersättningar på födoämnenas område somförsöktes, jag tror dock ingen av dessa blev bestående. Min far var då rättare på en gård här, varje gård hade under denna krigstid s, k, självhushåll. Denna tilldelning var något rikligare, än för de som fick sin mjölranson tilldelad enbart på kort. Trots detta ville ej mjölet räcka till. Mor försökte att göra mjölet drygare med att blanda till havremjöl och även majsmjöl. Plandningen av majsmjöl tyckte vi barn var väldigt gott i början, men vi tröttnade snart. Mor bakade vafflor av nästan enbart majsmjöl, det tyckte vi också de första gångerna vi fick detta, att det var väldigt gott, men tröttnade också på detta. Om något, så torde det vara mycket litet, som förändringarna inom matvanorna i kristider medfört, som blivit bestående.

I vilken mån kalasen följer gamla traditioner.

Begravningskalasen, eller rättare begravningsbjudningarna, torde vara de, som mäst följer gamla traditioner. I äldre tid var det sed här på orten att man hade båralag "bäralag". Detta båralag kunde utgöras

av sockenby, en rote eller någon annan bestämd indelning. I stort sett följer man detta ännu, när man bjuder till begravning. Undantag från detta finnes givetvis. Kyrkbyn här, som i äldre tid tillhörde ett bårilåg, har de senaste åren växt ut och blivit förmånga innevånare, för att alla skulle kunna bjudas till ett begravningskalas. I en viss mån följer man också traditionerna från äldre tid när det gäller kalas. Det är dock stor skillnad på detta nu och för. Här i Ö. Frölunda var det så i äldre tid, att det fanns så väldigt många samhällsklasser. Det är ingen överdrift när jag säger att emellan Frölunda och de kringliggande grannsocknarna, var det stor skillnad på detta i äldre tid. Här i Ö. Frölunda fanns i äldre tid en klass, som begravningsbjudningar undantagna, var absolut för sig själva, när det gällde andra bjudningar. Här fanns också en andra klass, som också var för sig själva när det gällde bjudningar. Själva överklassen fanns på de stora herrskapsgårdarna. Till deras kalas bjöds ingen av ortens övriga befolkning, prästen möjligtvis. Sinna underlydande brukade de att inbjuda en gång om året (skördekalas) men detta var en särskild bjudning, blott för dem. Den andra klassen var vad jag vill kalla för herrskapsbönderna, sådana fanns också i en lagom fördelning över hela socknen. De brukade att kalasa till-

tillsammans. Deras måttstock, varmed de skulle mäta sina jämnbördiga, var ej riktigt så väl justerad^{som} överklassens, men dock ganska tillförlitlig. Dessa klassers ungdom, var vad kalasen beträffar, också för sig själva. Vanliga bönder var en klass för sig och torpare och arbetare en tillsammans. Den barometer som mätade deras klasskillnad från de allmänna bönderna, var dock ej lika tillförlitlig, den ändrade sig lite oftare upp och ned, allt efter de ekonomiska förhållandena. Klassindelningen här i Ö. Frölunda var i äldre tid mera markant än vad den var i grannsocknarna. Den fanns givetvis också där, men ej i så utpräglad form. En viss klassindelning finns också i dag, även en viss överklass, men ej så många som förr. Gränserna klasserna emellan är dock ej så hårt eller synligt markerade som förr. Men vad kalasen beträffar, så märks de dock tydligt fortfarande. Kalasen sker numera mycket numera, efter var och ens umgängeskrets. I ett vist avseende får man säga att kalasen följer gamla traditioner, dock med en viss modernisering. De gamla traditionella julkalasen, är numera blott en skugga, av vad de var i äldre tid. Blått och skördekalasen, torde så gott som helt ha brutit med traditionen. Däremot har det blivit en ny sorts kalas (födelsedagarna)

Födelsedagarna firas mycket mera numera här på orten, än vad förhål-
landet var förr. Det är jämnårsdagarna, som blir föremål för vän-
ner, bekantas och från föreningar, som jubilarer tillhör. Många av
dessa jubilarer firar minnesdagen med en middag eller supé. Dessa
bjudningar förläggas ofta utom hemmet. Ofta är det så att det kan
vara en hundra personer bjudna och alla har ej så stora hem, ja ~~KXX~~
blott ett fåtal, att en sådan bjudning kan försiggå i hemmet. Vid
firandet av sådana fäster blir det i regel också dans och dans pas-
sar ej att ha i ett hem av i dag. Större bröllopsbjudningar förläg-
ges också utom hemet, till ett hotell, en gästgivargård eller något
medborgarhus eller byggdegård. Före 30 talets början var det ej
många bjudningar av olika slag, som var förlagda utom hemmet. Här
på orten är det nu på de senare åren, som detta något nämnvärt har
börjat. Här i O. Frölunda är vi också i avsaknad av något för detta
ändamål lämplig lokal. En gästgivaregård fins, men några särskilt
stora bjudningar vill de ej ha, det finns ej nog utrymme till det-
samma. Ett hotell i Överlida och ett i Elvsered åtager sig sådana
supé och middagsbjudningar och på båda ställena får dans förekomma.
I Örsås 13 k, m, härifrån finnes seda några år tillbaka ett medbor-

garhus, ett trevligt och för såda ändamål mycket lämplig lokal. Denna lokal hyres ut sedan får vederbörande själv ordna allt vad som skall vara. Liknande lokaler finnas i Kalv, Håcksvik och Mårdaklev, som också uthyres ~~för~~ till sådana ändamål. Begravningsmiddagar förekommer, men dock ej allmänt. De som har hem med stora nog utrymmen, brukar i regel att ha dessa i hemmen. De som har hus med mindre utrymmen har dem i någon hyrd lokal eller gästgivargården.

Hur bruket varit förr och nu beträffande presenter.

Presenter på lysnings eller bröllopsdagar, till jul och på födelsedagar, har ^{varit/} och är brukligt på orten här. Jag tror att det var lika brukligt förr, som nu, med presenter. Det torde dock ha förekommit mera inom den trängre familjekretsen förr än nu. Min mor och far gifte sig 1899, de fick då presenter av sina medtjänare på den gård där di var före sitt giftermål. Denna present ett dussin mycket vackra kaffekoppar, har mor varit mycket rädd om. Sådana presenter förekommer ännu i dag. Såväl julklappar, som presenter till bröllop och födelsedagar, är väl i regel mera påkostat i dag än vad det var förr. Folk i allmänhet har det också bättre ekonomiskt ställt i

dag än vad förhållandet var förr. Förhållandet med att få och ge bort presenter, är i stort sett lika förr och nu, här på orten.

Bjudningssätt och tider.

Bjudningssätt och tider har ändrat sig mycket, från äldre till nu-tid. I långt äldre tid hade man ingen annan möjlighet än att gå och muntligt inbjuda inbjuda till ett kalas. Seden med tryckta eller skrivna inbjudningskort till begravningar och bröllop, är dock ganska gammal, även bland allmogen. Jag har sett härhemma att mor har sådana kort förvarade, där hon och far på detta sätt har varit inbjudna till begravningar, dessa kort är från början på 1900 talet. Inbjudningar till begravningar, bröllop och större födelsedagsfäster sker medelst inbjudningskort här på orten fortfarande. Mindre födelsedagsfäster och andra tillfälliga bjudningar, sker lite mera hur, som helst. Om man träffar vederbörande, som man tänkt att bjuda, ber man honom om att komma. Per telefon sker också många av dessa bjudningar. Tider för de olika kalasen, torde åtminstone i vissa fall, ha ändrats ganska mycket från förr till nu. Nästan alla begravningar, åtminstone bland allmogen, var i äldre tid på söndagarna. Numera

60.

förekommer nästan alldrig en begravning på söndagarna. Bröllop tog tre dagar i anspråk förr, nu är det väl sällan mer än en dag avsett för detsamma. De andra, mindre familjekalasen, var i regel på söndagarna förr, det är de nästan alldrig numera. Sedan den tid tillbaka, som det blev fria lördagseftermiddagar även på landsbyggden, blir i regel sådana kalas förlagda till lördagseftermiddagarna. De fria företagarna hade väl även i äldre tid möjlighet att förlägga sina kalas till vilken tid eller dag, som de ansåg de ville. Men det var allmänt så att det blev söndagarna. Förr var det vanligt här på orten, att till jämnårsdagar, som 50-60 70 årsdagar, om det var en herre, att hans sällskapskrets köpte honom en silverkäpp, en silversnudda eller dyligt. Inköp av sådana presenter har övergivits för rätt många år tillbaka. Numera är det vanligt att bekantskapskretsen lägger samman penningar och blommor.

Nya nöjen och förströelser.

Som jag förut nämnt är de gamla julkalasen i den form, som de försiggick i äldre tid, med dans och andra nöjen borta. Borta är också skramle balerna (hopaläggsbalerna), danser på logar och i ödestugor.

61.

Dans på logen, anordnas väl ännu någon gång, det brukar i regel att vara de äldre som gör detta, för att uppleva gamla minnen. Dans kring majstången förekommer också nu, men mest i form av folklekar vid någon anordnad midsommarfest. Ungdomens nya nöjen är många och helt olika ungdomens från äldre tid. I äldre tid fick ungdomen själva ombesörja och ordna sina nöjen. Nu skall alla nöjen, som ungdomen besöker, vara serverade och färdiga, man vill ej ha något besvär att ordna dem själv, man äter hellre vid dukat bord, vad som än serveras. De ungdomar som tillhör någon förening, politisk eller ideell, ordnar väl någon gång med egna nöjeställningar. Då får de själva taga initiativet till detta och vara ansvariga för arrangemangen. Skillnaden på gammalt och nytt har på alla områden blivit stort. Inom nöjeslivet på landsbyggen började brytningen med de gamla traditionerna, när trampsyklarna började att bli mera allmänna. Då kunde man komma till andra platser, de som ej hade för långt till samhällen och städer kunde åka dit. I slutet av 20 talet när bilarna så smått började att komma, blev nöjeslivet föremål för en nydaning. Man hade denna tid fortfarande "hopaläggsbaler" men man kunde också åka ganska långa vägar till en lokal där dans eller

62.

något annat nöje var anordnat. Idrottsföreningar började också att bildas vid denna tid och genom dessa kom man i kontakt och blev bekant med ungdomen i orter, som var ganska långt bort från hemorten. Nöjena och förströelserna av i dag är ju också många fler och av mera skiftande karaktär, än vad de var i äldre tid. Dansen är ett gammalt nöje, dock helt olika i dag och förr. Det är ej blott själva dansen, som är sig olik, utan hela dess inramning. Genom bilarnas utveckling sedan krigsslutet, har landsbyggdens nöjesliv blivit ett helt annat. De som har bil och har råd till förströelser och nöjen av skilda slag, kan välja vad de vill. Till fotbollsmatcher och andra större idrottsevangemang åker man ganska ~~XXXX~~ långa vägar för att se. Även teater, revyer och andra liknande arrangemang, åker man till de större samhällena och städerna för att se. Bilarna har helt brutit landsbyggdens isolering även på nöjeslivets område. I nästan varje socken på landsbygden finns numera en lokal. De kallas för medborgarhus, byggdegårdar m.m., i dessa är det filmföreläsningar, teaterföreläsningar m.m. De större av dessa besöks även av statsteatern. Det finns alltså ett flertal av nya nöjen och tillfälle till förströelse på landsbygden, nu mot förr. Någon rock, n, rollkung, har vi dock lyckligtvis, varit befriade från ännu, fast det finns många som gillar denna skränande och banala underhållning.

Förändringar inom umgängeslivet.

Även inom umgängeslivet har stora förändringar skett. Bakgrunden till detta torde vara att söka i den, åtminstone i en viss mån, sociala utjämning, som de senaste åren har skett. Här i Ö. Frölunda var den gamla socialgruppsindelningen ganska obruten tills i slutet på 30 och början på 40 talet. En viss utjämning i ekonomiskt och socialt anseende, ~~XXXXXX~~ samvaron och gemensamma intressen i såväl ekonomiska, som ideella föreningar, har sammanfört, de förut ganska från varandra isolerade grupperna. De har på detta sätt närmat sig varandra, fått en annan kontakt, än vad förhållandet var förut. Detta har också medfört en förändring i det privata umgängeslivet. Tilltalsordet "du", som nästan alldrig förekom förr, emellan äldre och yngre personer, mellan högre och lägre eller mellan jämngamla, inom de olika samhällsgrupperna, förekommer lika mycket nu, som det var sällsynt förr. Detta börjar i skolan, fortsätter i de olika föreningarna, där "du" är så gott, som obligatoriskt i alla sådana. Att man från ungdomen och barndomen varit du, glömmes ej numera, om man sedan skiljes och lyckas eller misslyckas i livet, eller om man har blivit det ena eller det andra. Genom detta har tonen inom umgängeslivet blivit en annan och mera friare. De olika samhällsgrupperna är betydligt mycket mer i umgänge nu, än vad fallet var förr.

Hur förhållandet mellan husbondefolk och tjänare och mellan bönder hantverkare och husmän har ändrats.

Ändringarna i förhållandet mellan husbönder och tjänare är väl i förhållande till äldre tider, så stort att det är svårt att ange. Detta ändrade förhållande, har som nästan allting annat, ej skett på ett eller några år. Från husbondeväldets, husagans och legostaggs dagar, till de avtalsenliga bestämmelserna, som i regel ligger till grund, för de ekonomiska uppgörelserna emellan husbönder och tjänare i dag, är steget ganska långt. Tjänaren hade i äldre tid ej mycket att bestämma om sin lön och andra villkor, han fick i det närmaste godta vad husbonden bestämde. Det år som han tagit tjänst och lego pengar för, stod han under husbondena välde. Vad umgänget emellan husbönder och tjänare beträffar, var det nog lika mycket förr, som nu. De mindre bönderna och med dem likställda personer, som hade en eller två tjänare, såg ej ned på dessa i samma omfattning, som förhållandet var med de, som hade många tjänare. Skillnaden mellan tjänare och husbönder finns väl fortfarande. Hantverkare finnes ej i samma utsträckning, som förr. Skillnaden mellan dessa och bönder, hör man ej talas om idag. Den sociala skillnaden dem emellan är utjämnad.

När man började att hålla tidning.

När den eller de första hade tidning här på orten kan jag ej ange. Berättaren Per Johansson tror att det ej var många bland allmogen som hade tidning på 1880-90 talet. Då var det en del, som hade tidningen vårt land. Vårt-Land var en rikstidning, alltså ej någon ortstidning. Den var enligt vad de gamla berättar, högkonservativ och ytterst prästvänlig. Borås-Tidning, som fortfarande utgives under samma namn, torde varit den första ortstidningen här i sjuhäradshbyggden. Det står 133 dje årgången på den tidningen i år, den skulle alltså ha år 1826, som första utgivningsår. Det är möjligt att den äldre tidens herrskapsfolk hade denna tidning i slutet på 1800 talet. Samma tidningsföretag började år 1887 att ge ut en tidning, som också utges fortfarande med samma namn, Västgöten. Dessa tidningar är och har varit högerns organ i dessa byggar. I slutet på 1800 talet gavs också i Borås ut en tidning vid namn Boråsbladet, senare var dess namn Södra-Västergötland, den var till sin politik frisinnad, den nedlades en gång på 20 talet. Före 1900 talets början och troligen några år in på detsamma, var det ej alla hem, som hade en tidning. 1910 eller däromkring skulle jag tro att den

66.

största delen av allmogen hade en tidning, eller åtminstone så många, att de som ej hade kunde låna av de som hade. Det var tidningar na Wästgöten och Södra-Västergötland, som hade den största spridning en bland allmänheten här på orten. Ingen av dessa var dagliga tidningar, de utkom två och senare tre dagar i veckan. Herrskapsfolket här var givetvis de första som hade tidningar, vilka och något år för detta kan jag ej ange. Många av dessa herrskapsfamiljer, hade affärsrörelse av ena eller andra slaget och skaffade givetvis tidningar, så tidigt som det för orten var möjligt att få.

När man började att köpa böcker och andra trycksaker.

I någon större utsträckning började man ej att köpa böcker och andra trycksaker, förrän inpå nyare tid. Bibel, testamente, postilla, psalmbok eller andra liknande böcker, som hörde hemma med var och ens religiösa uppfattning, fanns väl i äldre tid i varje hem. Några andra böcker fanns blott i undantagsfall i de bredare folklagrens hem. Att ange vilka böcker, som köptes och likaså var de köptes, har jag ej lyckats att få någon bestämd uppgift på. Omkring 1910 fanns ett kommunalt lånebiblotek, jag tror att folket från de bredare

lagren vid denna tid ej hade råd att köpa några böcker, utan lånade dessa.

Gemensam sång.

Någon sammanslutning, såsom sångförening eller dylikt, torde aldrig i äldre tid ha funnits här på platsen. Här fanns en ungdomsförening som jag själv minns från min ungdom eller rättare barndom. Denna förening kallades blott för ungdomsförening. Jag vet ej vad den som förening hade för syfte, den var ej politisk, utövade ej någon idrott den var nog mera helt för nöjes skull. Jag har ringt till ett par personer, som jag vet var med i denna förening, men jag har ej lyckats att träffa dem. Jag tror, men vet ej bestämt om de hade sång på sitt program. När föreningar av alla möjliga slag i slutet på 20 och början av 30 talet bildades, övade ^{de} som hade förmåger därtill gemensam sång.

Visböcker, poesiböcker och fotoalbum.

Visböcker och poesiböcker torde ha börjat den senare delen av 1890 talet. Visböcker lånade man av varandra och skrev av dess innehåll.

De s,k,skillingtrycken,tryckta vishäften,som man kunde köpa på marknader,torde varit upphovet till dessa visböcker. Om en eller några köpte en sådan bok,ibland innehöll dessa häften blott en visa lånade man sedan av varandra och skrev ned den i sin egen visbok. Att ha en visbok var populärt ganska längen,jag har själv två stycken sådana fullskrivna böcker,som jag skrivet ned emellan jag var 14 och 18 år gammal. Poesiböckerna torde också ha börjat här på orten i slutet av 1890 talet. Det var i min ungdom säger berättaren Per Johansson. Per Johansson tyckte att poesiböckerna var en plåga. Vart man kom eller var bjuden säger han,så tog dom fram de där poesiböckerna och ville att man skulle någonting poetiskt och när man ej kunde något sådant,var det bara retligt.Jag delar också Per Johanssons åsikt i detta fall. Det blev för mycket av samma versar skrivna i en bekantskapskrets. Alla hade ej förmågan att dikta en vers,som var passande till den som ägde poesiboken,eller som passade för den gång,som besöket gällde. Följden blev att man skrev ned den vers som man kunde och de flesta fick göra likadant. På detta sätt kunde man läsa samma versar i varje poesibok inom den krets, som man brukade att umgås med.

Fotoalbumen torde också börjat vara moderna på 1890 talets senare del. Fotoalbumen fast de har ett annat utseende, är väl moderna än i dag. Ett mod som alltså har stått sig. Min mor och far gifte sig 1899, från åren närmast före och efter denna tid har de ett fotoalbum. Det är ett väldigt stiligt sådant, eller rättare har varit. Vi barn har väl varit för hårdhänta vid det när vi var små och skadat det.

Det muntliga berättandets roll.

Det muntliga berättandet har med säkerhet spelat en stor roll i äldre tid. Det muntliga berättandet var väl nästan det enda sätt på vilket de yngre av de äldre fick, såväl höra, som lära sig. Det muntliga berättandet skedde mest vid den öppna brasan, och blev på detta sätt också en förkortning av de långa vinterkvällarna. Det var som det på något sätt hörde hemma med den öppna brasan, att någon av de äldre skulle berätta om händelser från sina yngre dagar. De som varit med om hårda nödår berättade detta. Soldater som deltagit i krig, skildrade detta. En person som var kommen från annan ort, berättade om sin hembyggs förtjänster och nackdelar m, m.

Det muntliga berättandet lever väl kvar ännu i dag, fast i en annan form. I äldre tid hörde berättandet hemma i stort sett inom familjen och när någon granne eller släkting kom på besök. Jag minns själv från min barndom att de som bodde i samma hus som vi och i de andra husen, som tillhörde gården, ofta kom in till oss på kvällarna. Det var i regel männen, som under vinterkvällarna kom in och ville prata med far. Om då någon av dem, far eller den som kommit, började att berätta om händelser från gångna tider, samlades vi barn intill dem för att lyssna. Det värsta var när de berättade spökhistorier, barn är känsliga för sådant och vi trodde helt och fullt på vad som berättades.

Förändringar beträffande tron på övernaturliga väsen och händelser.

Numera finns det väl ej många, om någon, som tror på övernaturliga väsen och händelser. Det är lika sällsynt att träffa någon nu, som tror på detta, som det var i äldre tid att träffa någon, som ej trodde. På detta område, såväl som på många andra, har det dock varit ganska individuellt, man har trott på sådant mer eller mindre.

Jag minns från min barndom, när man hörde mycket om sådant, att far han tillhörde dem, som ej trodde så värst mycket, mor var mera troen

de. Förändringarna beträffande tron på övernaturliga väsen, har från äldre tid och till nutid ändrat sig allt efter som upplysningen gått framåt. Någon av de mycket gamla, har väl ej helt förlorat sin tro, av de yngre torde ej finnas någon mera här på orten, som tror eller i varje fall erkänner sin tro på övernaturliga väsen och händelser. Att de gamla, så fast trodde på spöken, gästen m, f, l, övernaturliga väsen, var nog ej så konstigt, som nutidsmänniskan föreställer sig. Barnen ville väl tro sina föräldrar och det var i regel föräldrarna, som berättade om sådana timade händelser, som de ej kunde förklara, men ändå hade både hört och sett. När de gamla berättade om händelser på det övernaturliga väsendets olika område, både vad de själva upplevat och vad de hade hört berättas från generation till generation, skedde detta i regel i det trolska skenet, från de öppna spisarnas brasa. Många av de gamla kunde också konsten att berätta, med en övertygande egen tro på det de skildrade. Detta i förening med det trolska skenet från brasan, gjorde väl de ungas sinnen lättmottagliga för vad de hörde. Tron på övernaturliga väsen, ligger ej så långt tillbaka i tiden, som man skulle vara böjd att tro. 1936 eller 37 var jag och en kamrat till mig hos en gårdsägare här och skulle betala hyra för en åker, som under sommaren hade hyrts till fotbollplan. Vi blev bjudna på kaffe och vid samtalet

under detta dracks, kom vi också tala om övernaturliga väsen. Både gårdsägaren och hans maka hade en brinnande och övertygande tro på detta. Jag miste om att dessa makar trodde på spöken och andra övernaturliga väsen, jag hade hört andra berätta därom. Min kamrat, var en 7-8 år yngre än jag, född och uppväxt i en stad och hade tro-
ligen alldrig träffat någon, som verkligen trott på övernaturliga väsen. Dessa makar berättade den ena händelsen efter den andra och gjorde det med en verklig inlevelse. Om den ena maken glömde en liten detalj i en berättelse, blev han av den andre påmind och tillrättad. Min kamrat han skrattade, liksom om det de berättade hade varit vanliga anekdoter. Detta togs ej väl upp, de blev missbelåtna över att han tog det för skämt, som de berättade. Han slutade då upp att skratta, han förstod att det verkligen var deras övertygelse. En av dessa makar lever ännu och jag är övertygad om att tron på övernaturliga väsen, är lika rotfast i dag, som för lite mer än 20 år sedan. Ingen av dessa makar var härifrån orten de var inflyttade från en av marks härads skogssocknar. Jag minns också att när vi gick därifrån på kvällen, var det första min kamrat sade, kan du begripa, kan du förstå, att människor av i dag, kan ha en så övertygande tro på sådant, som de verkligen tycktes ha.

Förändringar inom folkskoleundervisningen.

Förändringarna på detta område, till det bättre, har väl också skett undan för undan, i takt med tidens framåtskridande. Här på orten och troligen mångastans på landsbyggden, har det dock varit de senaste tio åren, som varit revoltionerande. Min far, född 1871 började sin skolgång i en s, k, anbulerande skola. Skolan var då på någon gård, där som fanns plats till densamma. Man flyttade med skolan så att man var lite varstans i socknen, detta skedde med jämna mellanrum. Min mor född 1875, började sin skolgång 1882 och då var skola byggd här i kyrkbyn. Min far gick också, de senaste åren i denna skola. Av detta att döma, torde skolan med säkerhet ha uppförts 1880-81. Det var två skolhus, som då uppfördes, ett för folkskolan, ett för små och mellanskolan. Skolgången då och till ~~NÄRXXXXX XXXX~~ slutet av 20 eller början av 30 talet, var varannandagsläsning. man gick varannandag i alla sex skolåren, med en fortsättningskurs som omfattade sex veckor vardagsläsning. Från att från början varit centralskola i kyrkbyn, övergick man 1915 till att placera ut fyra skolhus på olika platser i socknen. Detta gjordes för att barnen skulle få en närmare skolväg. Barnen fick möta varandra på

halva vägen, några kom givetvis att bo i de olika skolhusens närhet men i stort sett var det så. I dessa skolor fick barnen gå de första fyra åren av sin skolgång. Detta fortsatte ganska oförändrat från 1915 till 1940. Vardagsläsning hade dock börjat under denna tid vilket år kan jag ~~XIXXX~~ ej ange. Jag har försökt att få en historik över skolväsendet från 1880 och till nu, men den läraren, som hade detta om hand, var ej anträffbar nu. Efter 1940 började en viss ändring vid dessa skolor, en blev nedlagd och något år senare en ~~XX~~ till. Barnantalet minskade och man gjorde sammanslagning av skolorna. Barnen som skulle gått i de nedlagda skolorna, fick möta upp vid dessa och med bil förflyttas till de andra. De båda skolor, som byggdes 1880, stod kvar till 1954 då de revs red. Den stora byggnaden (folkskolan) hade utan avbrott använts för sitt ändamål hela tiden. Den mindre byggnaden (små och mellanskolan) hade efter 1915 använts till lite av varje. Poststation, sockenstuga, köksskola m.m. I början på 40-talet blev den åter skola. I januari 1954 togs den då nybyggda skolan i bruk. Skolan är åter centraliserad hit till kyrkbyn. Barnen har nu skolskjuss, åter i skolan m.m. Skillnade emellan detta och de år jag själv gick i skolan 1909-15 och ännu mer vad jag har hört mina föräldrar berätta, är ganska stor.

Bevistandet av högre skolor.

I äldre tid var det blott ett fåtal från orten här, som bevistade några högre skolor. Det var blott de ekonomiskt välsituerade, som bevistade någon högre skola, och någon av de bättre bondsönerna, som gick på någon lantmannaskola eller liknande. Av de fattiga klasserna var det under en lång tidrymd blott några stycken, som kom till högre skolor. Dessa fick på olika sätt ekonomisk hjälp till detsamma av privatpersoner. Mera allmänt förekom ej bevistandet av de landstingsunderstödda folkhögskolorna eller med dem jämnförbara skolor, förrän i slutet på 20 och början av 30 talet. Sedan denna tid har det varit ganska vanligt att ungdomen bevistat sådana skolor. Nu sedan ett tiotal år tillbaka, är det många av ungdomarna, eller rättare skolbarn, som fortsätter med realskolan. En sådan realskola finnes i Svenljunga 21 k, m härifrån. Förra året och i år går det en buss med dessa realskolebarn från Kalvsjöholm, Mårdaklev och härifrån Frölunda. Sammanlagt från dessa socknar är det en 20-25 barn, som åker med denna buss.

Förändringar inom de kyrkliga vanorna.

Även på detta område har stora förändringar skett, från äldre tid och till nutid. Söndagsfirandet skulle vara och försiggå mycket

mera helgat och anständigt, än vad förhållandet är nu. Utförandet av vardagliga sysslor var man mycket noga med förr, att det ej utan i särskilda ~~XXXXXX~~ trängande fall skulle förekomma på söndagarna. Det fanns givetvis förr personer, som ej heller var så nogräknade med söndagsarbetet, det finns också personer av i dag, som är noga med att ej utföra något söndagsarbete, utan att detta är högst nödvändigt. I stort sett var man dock mera noga med helgdagsfirandet, förr mot nu. Förr var många rädda för att de av prästerna skulle bli tillsagda eller få obehag av, om de utförde något söndagsarbete. Att det ej var helgdagsfirandet i sin rätta bemärkelse, som alla i äldre tid såg till, kan jag belysa med följande händelse. Min far var anställd på en av Mölneby utgårdar från 1900 till 1914, han var anställd som fördräng och sedan de fått självbindare föll det på hans lott att köra den samma. När det var brått under skörden brukade de att köra med bindaren, även under söndagarna. En lördag under skörden kom förvaltaren till far, bland annat var det tal om, att även köra på söndagen om det blev lämpligt väder. Förvaltaren sade då att vi får väl respektera gudstjänsten och ej köra under den tid, som denna är. Han sade sedan till far, vilken präst är det förrästen. Det är komministern sade far, ja så, ja då kör vi under tjänsten också. Den dåvarande komministern

var sådan att han ej lade sig i församlingsbornas göranden, varken vardag eller söndag. Bland annat hörde han mycket dåligt, var i det närmaste döv. Seden att husbonden skulle hålla andakt i hemmet, är borta nu, troligen sedan rätt länge sedan. Den ro och stillhet, som i stort sett var karaktäristiskt för söndagen i äldre tid, är numera borta, även på landsbyggden. Nu i bilismens tidevarv, när avståndet ej längre betyder så mycket, användes söndagen mycket, som en utflyktsdag. Många deltagar i eller beskådar de olika sportevenemangen. Från att vara så gott, som nedlagda under en ganska lång tidsperiod, har husförhören åter blivit moderna. Det är nog en 25 år sedan, kanske mera, sedan husförhören åter påbörjades. Det är ingenting kvar av deras gamla glans, med matkalas och tvång på att vara och en nödvändigt skulle kunna svara på, vad han av prästen blev tillfrågad om. Likt som förr försigår dock husfören numera i hemmen, med ett husförhör i varje rote. De som upplåter sina hem för husförhören, brukar också att bjuda alla deltagarna på kaffe. Dopseden är nog i stort sett detsamma, som förr. En del låter döpa sina barn i kyrkan, en del i hemmet. Dopkalasen, ifråga om inbjudna, torde dock vara något mindre nu än förr. I regel inbjudes blott numera de, som skall bära barnet till dopet.

Begravningssederna däremot skiljer det sig ganska mycket nu, mot förr. Det är ej längre så stor skillnad på, en rik och en fattigs begravning. I vissa fall finnes väl skillnad och så nu, men ej så markant, som förr. Sederna med inbjudningar m.m., är väl i stort sett lika med förr. Man håller dock ej så hårt på seder och bruk, som förhållandet var förr. All slags ringning i kyrkorna finnes ingen lag och bestämmelse om. Varje socken har börjat med en viss ringning, vid det eller det tillfället. Begravningsringningarna har också i det längsta följt gamla traditioner. I stort sett följas de ännu, men många vill också ha ändrat på detta. Det är framringningarna vid jordfästningarna, som numera i vissa fall, ej längre följer de gamla traditionerna. Det har varit gammal sed här att vid ett bestämt avstånd från kyrkan, påbörja ringningen. Denna tradition brytes ofta nu, när alla kommer i bil vill de köra ända fram till kyrkogårdsportarna. Numera sker alla jordfästningar ~~XXXX~~ inuti kyrkan, det var ej vanligt förr. Många av de gamla traditionella sederna ^{if} hemmen, som förekom vid inträffade dödsfall och under den tid, som den bortgångne "stod lik" likaså under begravningsdagen och före avfärden till kyrkogården, har bortfallit.

Om väckelserörelserna spelat någon roll.

Inom Ö.Frölunga socken har väckelserörelserna ej spelat någon nämnvärd roll. När dessa rörelser började under den senaste delen av 1800 talet, fanns förespråkare för dessa idéer, även här. Men något riktigt rotfäste fick de aldrig. Någon direkt förening eller sammanslutning av någon viss trosbekänelse, har alltså, mig bekant funnits här. I äldre tid och senare deras barn och familjer, fanns en familj, som tillhörde Sjundedagsadventisterna. Någon nämnvärd spridning utom dessa familjer, hade ej denna sekt. Nykterhetsrörelsen, jag anser den som en världslig väckelserörelse, har väl också här spelat en viss roll. Riktigt stark har aldrig nykterhetsrörelsen varit här på platsen. Det har t, e, x, aldrig funnits någon godtemplarlokal.

Förändringar i moraliskt och religiöst hänseende.

I såväl moraliskt, som religiöst hänseende, har väl stora förändringar skett, såväl till det bättre, som till det sämre. Att supa sig full och slåss och bråka på offentliga platser, som på auktioner m, m, ansågs i äldre tid manligt och hedersamt. I dag är det rena motsatsen. Religionen har väl ej den starka makt, likaså kyrkan, som den hade i äldre tid, över människorna.

Ändrad uppfattning om vad som var syndigt.

Uppfattningen om, vad som av folk i allmänhet ansågs och anses för syndigt, i äldre och nutid, är ganska stor skillnad på. Som jag förut anmärkt, ansågs söndagsarbetet för mycket syndigt och utfördes sådant, endast i nödfall. Nu händer det ofta på de stora gårdarna här, att traktorerna dånar under vårbruket, även på söndagarna och även under gudstjänsttid. Det finns väl de som har en viss undran över att det är så brådskande med detta arbete, att det behöver utföras på en sön eller helgdag. Man hör dock mera sällan nu, uttrycket, Att det är syndigt. Förr räknades nästan allt, som människorna utöver sin dagliga gärning företog sig, som synd. Alla gärningar, som ej ansågs till någon direkt nytta, de flesta av nöjen m, m, räknades som synd. Även gärningar, som icke utfördes, räknades i vissa fall, som synd. Till sådana gärningar räknades de, som av kyrkan föreskrivets folket, men som ej blivit uppfyllda. Det räknades, som synd, att ej gå till nattvards. För dem som ej gick till nattvards i äldre tid, kunde det medföra vissa andra världsliga åtgärder. Om man ej hade gått till nattvards på 10 år, var man ej vittnesgill. Ordet "synd", användes i äldre tid, för nästan allting, som man tyckte ej var, som det skulle vara. Därför gav ordet synd, ej alltid

uttryck åt ordets rätta innebörd. Av många, helst äldre personer, hör man dessa uttryck ännu i dag. Ordet synd, är ännu i dag, något sorts bevingat uttrycksord, som ej avser dess rätta mening, men som med sitt uttryck avser någonting, som man vill ha betonat, som man menar allvar med. Man kan ofta höra uttryck som så. Det är synd om honom(henne) som skall behöva lida så mycket ont. Det var synd om honom(henne) att han(hon) skulle misslyckas med detta. Om man talar om någon, som t, e, x, misslyckats med något, skadat sig, eller på annat sätt blivit sjuk, kan man få höra följande uttryck. Jaa ja tycker så synd om honom(henne) så jag kan ej säga, hur synd jag tycker att det är. I stort sett sett är det väl så, att mycket av det, som i äldre tid ansågs för syndigt, ej anses för det samma i dag. Uppfattningen om vad, som var och är syndigt, har ändrats betydligt, från äldre tid och till nutid. Alla ungdomens sammanträffande i äldre tid, skramlebalor, dansplatser m, m, ansågs som syndigt. Före dansbanornas tillkomst, hade nästan varje by på landsbyggden, en någorna slät jordplan, där ungdomen brukade att samlas till dans. De äldres benämning på denna plats var ofta "synnoplätten". Det vore väl mycket sådant att nämna, som förr ansågs för synd, men som ej anses för detsamma i dag, men det kanske också räcker med det nämnda.